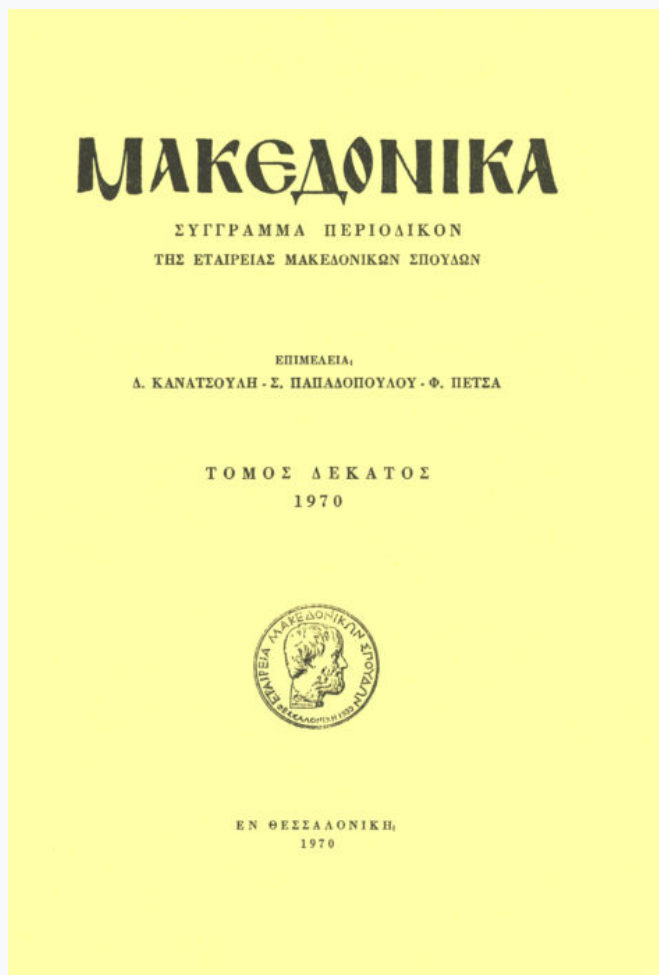

Μακεδονικά

Τόμ. 10, Αρ. 1 (1970)

Παναγιώτου Κ. Γυιόκα, Η συμμαχία του Φιλίππου
Ε' μετά του Αννίβα κατά της Ρώμης

Δημ. Κανατσούλης

doi: [10.12681/makedonika.817](https://doi.org/10.12681/makedonika.817)

Copyright © 2015, Δημ. Κανατσούλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κανατσούλης Δ. (2015). Παναγιώτου Κ. Γυιόκα, Η συμμαχία του Φιλίππου Ε' μετά του Αννίβα κατά της Ρώμης. *Μακεδονικά*, 10(1), 333–343. <https://doi.org/10.12681/makedonika.817>

Παναγιώτου Κ. Γυιόκα, 'Η συμμαχία του Φιλίππου Ε' μετά του 'Αννίβα κατά της Ρώμης.

Εἰς τὰ «Μακεδονικά», τόμ. 9ος, σελ. 377-381, ἐδημοσιεύθη βιβλιοκρισία ἡμῶν ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω ἐργασίας. Ἐν αὐτῇ, ἀφοῦ ἐδώσαμεν μικρὰν περίληψιν τοῦ περιεχομένου τῆς, προέβημεν εἰς παρατηρήσεις τινὰς καὶ ἐπηνέσαμεν ὅτι ἡτο ἄξιον ἐπαίνου, ἐπεκρίναμεν ὁμῶς ἀδυναμίας τινὰς καὶ ἐλλείψεις τῆς μελέτης. Οὐδεμίαν προκατάληψιν εἰχομεν κατὰ τοῦ συγγραφέως καὶ οὔτε πρόθεσιν «νὰ ἀσκήσωμεν εὐκολον πολεμικὴν», ὅπως ὁ ἴδιος πιστεῦει, ἀντιθέτως ἐπιθυμία μας ἦτο νὰ καταστήσωμεν τοῦτον προσεκτικόν, καθ' ὃ μὴ εἰδικόν, ἰδιαιτέρως εἰς ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὴν μεθοδικὴν διαπραγματέυσιν θέματος ἱστορικοῦ καὶ νὰ προφυλάζωμεν αὐτὸν ἀπὸ ἐπαναλήψεως παρομοίων σφαλμάτων, ἀποδείξεις τούτου εἶναι ὅτι, παρὰ τὸ πλῆθος τῶν λαθῶν, τῶν ἀνακριβειῶν, τῶν παρανοήσεων καὶ τῆς ἀμεθοδίας τοῦ συγγραφέως, περιορίσθημεν νὰ ἐπιστημάνωμεν ἐλάχιστα ἐσφαλμένα σημεῖα τῆς μελέτης, τὰ πλεον ἀνάδυνα. Ὁ κ. Γυιόκας ὁμῶς δὲν εἶχε τὴν γενναιότητα νὰ παραδεχθῇ ταῦτα, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀπαντήσεώς του προσπαθεῖ νὰ τὰ ἐπιρρίψῃ εἰς ἄλλους, εἰς τὸν τυπογράφον καὶ τοὺς διορθωτάς τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, νὰ καταστήσῃ δὲ κοινὸν τῶν λαθῶν του καὶ ἐμὲ τὸν ἴδιον καὶ συνάμα ἀποπειρᾶται νὰ ἀνασκευάσῃ τὰ ἐπικριθέντα ὑπ' ἐμοῦ σημεῖα. Ἐν πρώτοις εἰς ὅτι ἀφορᾷ εἰς ἐμὲ προσωπικῶς, τὸν πληροπορῶ ὅτι ἐγώ, ὅπως καὶ ὅλα τὰ μέλη τῆς συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς εὐθύνονται διὰ τὸ περιοδικὸν «Μακεδονικὰ» μόνον καὶ ὄχι διὰ πᾶν δημοσίευμα τῆς Ἑταιρείας, ἡ δὲ μελέτη του δὲν ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ «Μακεδονικά», ἀλλ' αὐτοτελῶς εἰς τὴν Ἑθνικὴν Βιβλιοθήκην, φέρουσα τὸν ἀριθμὸν 28. Ἐξ ἄλλου ὁ τυπογράφος καὶ οἱ διορθῶται τῶν δοκιμῶν τῶν συγγραφέων ἀπὸ δεκαετίας καὶ πλεον εἶναι δεδοκιμασμένοι, οὐδεὶς δὲ μέχρι σήμερον παρεπονέθη ἐναντίον των, καὶ δι' ἔργα πολὺ μεγαλύτερα καὶ πολυσχιδέστερα. Πάντα ταῦτα ὁ κ. Γυιόκας, ὡς μέλος τῆς Ἑταιρείας, ὥφειλε νὰ γνωρίζῃ ἢ τουλάχιστον νὰ πληροφορηθῇ, πρὶν ἐκτοξεύσῃ τὴν μομφὴν αὐτὴν ἐναντίον μας. Ἐπειδὴ ἡ ἀπάντησις τοῦ κ. Γυιόκα, τὴν ὁποῖαν ἐδημοσιεύσαμεν ἤδη ἀνωτέρω σ. 293-298, δι' ἐγγράφου τοῦ διοικητικοῦ Συμβουλίου διεβίβασθη εἰς τὴν συντακτικὴν Ἐπιτροπὴν καὶ εἰδικῶς εἰς ἐμὲ ὡς μέλος καὶ συντάκτην τῆς ἐν λόγῳ βιβλιοκρισίας καὶ ἐπειδὴ δι' αὐτῆς διασύρεται τὸ ἐκδοτικὸν ἔργον τῆς Ἑταιρείας, αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀπαντήσω ἀμέσως εἰς ὅσα ἐναντίον ὧν ἡμῶν ἐκτοξεύει. Ὁ κ. Γυιόκας λέγει ὅτι τὸ δακτυλογραφημένον κείμενον του παρέδωκε πρὸς ἐκδόσιν εἰς τὴν Ἑταιρείαν καὶ οὔτε αὐτὸς τὸ διόρθωσεν οὔτε τὸ εἶδεν εἰ μὴ μόνον μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν. Ὁμολογεῖ δηλ. ὅτι οὐδεμίαν ἀνησχίαν εἶχε διὰ τὴν τύχην τοῦ ἔργου του καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐκτυπώσεως καὶ μετὰ ταῦτα. Πράγμα ἀσύνηθες δι' ἄνδρα συγγραφέα. Ἐν τούτοις διεφύλαξεν, ὡς λέγει, ἀντίγραφον τοῦ δακτυλογραφημένου κειμένου, δὲν παρέβαλεν ὁμῶς αὐτὸ οὔτε ὅταν τοῦ παρεδόθη τυπωμένον, οὔτε φυσικὰ ὅταν δένεμε τοῦτο εἰς τοὺς φίλους του, ἐπιδεικνύων τὰ ἐπιτεύγματά του. Ἄν ἔπρατε τοῦτο ἐνωρίτερον, θὰ ἤδυνάτο εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔργου του νὰ ἐπισυνάψῃ, ὅπως συνηθίζουν πάντες νὰ κάμνουν, πῖνακα παροραμάτων καὶ σφαλμάτων ἢ ἐν πᾶσι περιπτώσει νὰ διαμαρτυρηθῇ διὰ τὴν κακοποίησιν τῆς μελέτης του εἰς τοὺς ὑπαίτιους. Δὲν ἔπραξεν ὁμῶς οὔτε τὸ ἐν οὔτε τὸ ἄλλο. Καὶ ἀφυπνίσθη τότε μόνον, ὅταν ἡμεῖς ἐπεσημάναμεν λάθη τινὰ, τὰ ὁποῖα τώρα ματαίως προστρέχων εἰς τὰ χειρόγραφα του προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσῃ. Ἀπὸ τὴν ἀπειρίαν δὲ τῶν λαθῶν, ὅπως βλέπομεν εἰς τὴν ἀπάντησίν του, ἀνεκάλυπεν εἰς τὰ χειρόγραφα του μόνον ὅσα ὑπεδείξαμεν ἡμεῖς εἰς τὴν κριτικὴν, ἂν ἐξαίρεσωμεν τὴν παράλειψιν ἐνὸς «δ ε ν», τὸ ὁποῖον μετέβαλε τὸν Ναπολέοντα εἰς νικητὴν τοῦ Βατερλώ. Δυστυχῶς ὁμῶς τὰ λάθη τῆς μελέτης του εἶναι ἀπειράριθμα, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ ὄχι πάντοτε ἄθφα.

Εἰς τὴν ἀπάντησίν του, ὅπως εἵπομεν, ἀποπειρᾶται ἀκόμη νὰ ἀνασκευάσῃ τὰς παρα-

τηρήσεις μου. Λέγει π.χ. εις τὴν σ. 296. «Εἰς τὸν Helmut Berve δὲν ἀνένευμα ἐγὼ τίτλων εὐγενείας, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν πρώτην σελίδα (γράφει σελ. 5!!), σημ. 1 τῆς ἐπικριθείσης διαλέξεώς μου, ὅπου μνημονεύω τὸ βιβλίον ὡς ἑξῆς: Helmut Berve, Griechische Geschichte (ἀποφεύγει ἐδῶ νὰ σημειώσῃ ἐν συνεχείᾳ Freiburg in Breslau 1931, παραλείπων ταῦτα, διὰ νὰ μὴ ἐπαναλάβῃ τὰ ἐπισημανθέντα λάθη ἢ νὰ μὴ ἀναγκασθῇ νὰ τὰ διορθώσῃ κατὰ τὰς ὑποδείξεις μας), τόμ. 2, σ. 329». Ἄλλ' εἰς τὴν αὐτὴν σελίδα ὀλίγον ἀνωτέρω ἐπὶ τοῦ κειμένου καὶ μὲ μεγαλύτερα γράμματα ἔχει Helmut v o n Berve. Ποίος διέπραξε τοῦτο εἰς τὸ κείμενον τοῦ κ. Γυϊόκα καὶ περιέργως πῶς οὗτος τὸ παρέρχεται ἀπαράτηρτον; Ἄν τῶρα εἰς τὴν ὑποσημείωσιν 1 ἐκ παραδρομῆς ἢ κατὰ λάθος ἔγραψε τὸ ὀρθόν, τοῦτο βεβαίως δὲν ἐξαγνίζει τὸν συγγραφέα, ἀφοῦ καὶ εἰς τὴν σ. 47, ὑποσημ. 2 ἐπαναλαμβάνει πάλιν Helmut v o n Berve, οὐδαμοῦ δι' ἄλλου ἔχει τὸν ὀρθὸν τύπον. Ἡμεῖς περιελάβομεν καὶ τὴν ὑποσημείωσιν 1 τῆς σελίδος 5, τὴν ὁποίαν ἐπικαλεῖται οὗτος, διότι εἰς τὴν παραπομπὴν του εἰς τὸν συγγραφέα Berve ὑπάρχουν καὶ ἄλλα λάθη πολλά, ἀφορῶντα εἰς τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον ἐκδόσεως τοῦ ἔργου, ὅχι μόνον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως.

Εἰς παρατήρησίν μου δὲ διὰ τὰς παρανοήσεις τοῦ κειμένου τοῦ Πολυβίου, τὰς ἀνακρίβειας καὶ τοὺς μὴ ὀρθοὺς συλλογισμοὺς, τοὺς ὁποίους κόμει ἐκθέτων τὰ γεγονότα τῆς συγκρούσεως Φιλίππου καὶ Σκερδιλαῖδα, μὲ ἐπικρίνει ἐντόνως, διότι δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν παλαιότερον τοῦ ἔργου «Φίλιππος Ε'», ὅπου αὐτὸς τὰ γράφει σωστά. Ἀλλὰ τότε διατὶ δὲν συνεβουλευθῇ ὁ ἴδιος τὸ ἔργον του, ὅποτε φυσικὰ θὰ ἀπεφεύγοντο πάντα ταῦτα καὶ ἡμεῖς δὲν θὰ εἰχομεν νὰ παρατηρήσωμέν τι. Ἡμεῖς πάντως πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχομεν τὸ δευτέρον τοῦ ἔργου καὶ αὐτὸ μᾶς ἔστειλεν ὁ ἴδιος νὰ κρίνωμεν. Ἐκτὸς τούτου συνήθως τὸ μεταγενέστερον ἔργον θεωρεῖται κατὰ τεκμήριον κρεῖττον τοῦ παλαιότερου.

Ὡς ἐλαφρυντικόν του δὲ θεωρεῖ τὸ ὅτι τὴν διάλεξιν ταύτην ἔγραψεν ὡς πολιτικός, διὰ τῆς ὁποίας ἠθέλησε νὰ τόνισῃ ἰδιαιτέρως τοὺς ἀγῶνας τοῦ Φιλίππου Ε' ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς κοινὴν ἄμυναν κατὰ τῆς Ρώμης: πάντα τὰλλα εἶναι ἔργον πανεπιστημιακῶν διδασκάλων. Ἡμεῖς ὁμῶς δὲν ἐπεκρίναμεν τοῦτον, διότι δὲν εἶναι βαθὺς γνώστης καὶ ἱστορικός καλός, ἀλλὰ διὰ τὰ λάθη του. Καὶ λάθη βεβαίως δὲν πρέπει νὰ κάμνουν ὅχι μόνον οἱ πανεπιστημιακοὶ διδάσκαλοι, ἀλλὰ καὶ πᾶς τις.

Εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι ἐλάχιστα ἐσφαλμένα σημεία τῆς ἐργασίας του ἐπεσημάναμεν, οὐδεμίαν δὲ δρεῖν εἶχομεν νὰ ἐπανελέθωμεν εἰς τὸ ἄχαρι ἔργον τοῦ «ἐπικριτοῦ». Ἐπειδὴ ὁμῶς ὁ σ. πιστεύει ὅτι ἢ ἄλλοι διέπραξαν τὰ σφάλματα ταῦτα ἢ ἡμεῖς τὸν ἀδικοῦμεν, ἀναγκάζομαι, δυστυχῶς, νὰ παρουσιάσω τῶρα, ὅσα εἰς τὴν ἀρχικὴν μου κριτικὴν ἀπέφυγον. Ὁ ἴδιος ἔπειτα ἄς συναγάγῃ τὰ συμπεράσματα.

Ἐν πρώτοις εἰς τὴν μελέτην του παρουσιάζει ὁ σ. πολυτυπίαν καὶ φρικτὴν ἀσυνέπειαν εἰς τὴν γραφὴν τῶν λέξεων καὶ κυρίων ὀνομάτων: π.χ. Κύναιθαν καὶ Κυναίθαν σ. 13. 16. — κεχαριότας σ. 24 καὶ κεχαρηότας σ. 31. — ἱκανώτατος σ. 11 καὶ ἱκανότατος σ. 27. — Ψωφίδος καὶ Ψωφίδος σ. 23. — μερικοὶ λέμβοι (ἀρσ.) σ. 38. 47 καὶ τὰς λέμβους (θηλ.) σ. 14. 37, 5. 50. — νὰ συνενενοήθῃ σ. 12 καὶ συνενοήθῃ σ. 38. — τυρρανούντων σ. 48 ἀντὶ τυραννούντων. — τεθνεότων σ. 9, 1 ἀντὶ τεθνεώτων. — ἀπολώμεθα 53 ἀντὶ ἀπολόμεθα. — Ζακάνθαν 22 ἀντὶ Ζάκανθαν (βλ. Πολύβ. III, 17, 1. 61, 8). — Δεθυλίτας 54 ἀντὶ Δεθυλήτους. — Ὀδρύσους 54 ἀντὶ Ὀδρύσας. — Σαμνήται 44 ἀντὶ Σαμνίται ἢ Σαυνίται. — Comititia Centurata ἀντὶ Comitia Centuriata σ. 28, 3. — Τὴν ὁμιλίαν γράφει εἰς τὴν καθαρρεύουσιν, ἀγνοεῖ ὁμῶς τοὺς κανόνας τῆς: γράφει π.χ. ἤλκε σ. 6, 2 ἀντὶ εἴλκε, διήπετο σ. 26, 2, διήποντο σ. 43 ἀντὶ διείπετο, διείποντο. — παραδόσαντες σ. 13 ἀντὶ παραδῶσαντες. — συνειθίζον σ. 20 ἀντὶ συνήθιζον (ὁ Πολύβιος ἔχει τὸν τύπον συνειθίζω, ὅχι ὁμῶς ἡ νεοελληνικὴ). — θὰ ἐπιβουλεύσουν ἀντὶ θὰ ἐπιβουλευθοῦν. Κακοποιεῖ τὰ ἀντιγραφόμενα χωρία καὶ παρανοεῖ ταῦτα κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε δὲν εἶναι δυνα-

τὸν νὰ ἐξαχθῇ νόημά τι: π.χ. σ. 8: οὐκ ἔχων... συμπαρασκευάζων ὡφελείας· τὸ χωρίον εἶναι νοητὸν μόνον ἂν ἀντικατασταθῇ ἡ μετοχὴ μὲ τὸ ἀπαρέμφατον «συμπαρασκευάζειν» — σ. 9, ὑποσημ. 2: παρέστηκε ἀντὶ παρέστηκε (ἄλλην σημασίαν ἔχει ὁ δῦτερος ἄοριστος). — σ. 37,4: τοῦτο μὲν γὰρ οὐδ' ἤλπισε δυνατὸς εἶναι Ῥωμαίοις διαναυμαχεῖν· ἀντὶ τοῦ ὁρθοῦ «τοῦτο μὲν γὰρ οὐδ' ἂν ἤλπισε δυνατὸς εἶναι, Ῥωμαίοις διαναυμαχεῖν» — σ. 43, σημ. 4: χωρίον τοῦ 'Αππιανοῦ, Μακεδονικῇ, I, 1 (βλ. ἔκδ. P. Vierendeel - A. G. Roos) αὐτὸς δὲ Φίλιππος ἀρχῆς ἐπιθυμῶν μείζονος, οὐδὲν τι προσπαθεῖν, ἔπεμπε κλπ. κακοποιεῖ τόσον τὸ χωρίον, ὥστε ὁ ἀναγνώστης ἀπορεῖ τίνα σχέσιν ἔχει μὲ τὴν ἄποψιν τοῦ σ. περὶ προκλήσεως τῆς Ῥώμης. Ἐν τούτοις τὸ ὁρθὸν εἶναι «αὐτὸς δὲ Φίλιππος κλπ., οὐδὲν τι π ρ ο π α θ ὶ ν»· τοῦτο φυσικὰ ἀποτελεῖ πρόκλησιν διὰ τὴν Ῥώμην. Ἡ αὐτὴ κακοποίησις παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ παρατιθέμενα χωρία συγχρόνως συγγραφῶν λόγῳ ἑλλειποῦς γνώσεως τῆς ξένης γλώσσης. Οὕτως εἰς ἀντιγραφόμενον χωρίον τοῦ Theodor Mommsen 622 γράφει εἰς τὴν σ. 35,1: In dem Grossen Italischen Kampf ein entscheidendes Gewicht ἀντὶ In den grossen It. Kampf ein entscheidendes Gewicht. Durch nicht gehindert ἀντὶ durch nichts gehindert. Die eigene zwietrachts ἀντὶ die eigene Zwietracht. Εἰς τὴν γνωστὴν παραπομπὴν τοῦ Helmut Berve εἰς τὴν σ. 47,2 ἐκτὸς τῶν σημειωθέντων ἀνωτέρω σφαλμάτων ἔχει καὶ ἄλλα εἰς τὸ ἀντιγραφόμενον τμήμα, π.χ. des auf punischen Schiffen übergesetzt werden sollte ἀντὶ das auf punischen Schiffen κλπ. Εἰς τὴν σ. 48, ὑποσημ. 2: ein römischer Heer ἀντὶ ein römisches Heer. an eine Flotille ἀντὶ an einer Flotille. εἰς τὴν σ. 51,2: den ehrbarem Vertrag ἀντὶ den ehrbaren Vertrag. die antimakedonische... gesinten Staaten ἀντὶ die antimakedonisch... gesinten Staaten. Εἰς τὴν σ. 31,3: hand work ἀντὶ Handiwork, καὶ ἄλλα πολλά (βλ. σ. 7/8, 38,1, 59,2).

'Αδυναμία τοῦ σ. εἶναι νὰ παραμορφῶνται τὰ ἀρχαία κύρια ὀνόματα, διότι συνήθως δὲν λαμβάνει αὐτὰ ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὰς πηγάς, ὅπου ὑπάρχει ὁ ὁρθὸς τύπος, ἀλλ' ἀπὸ δευτέρου χερί καὶ πάλιν ὄχι ἐπακριβῶς: π.χ. εἰς τὴν σελ. 25 γράφει Μάταπαν ἀντὶ Μέταπαν (βλ. Πολύβ. V, 7, 8,13,8). — εἰς τὴν σ. 41 Μουρκάνιος ἀντὶ Μύρκανος (εἰς τὸ κείμενον τοῦ Πολυβίου, τὸ ὁποῖον ἔχει πρὸ αὐτοῦ καὶ ἀντιγράφει τὸ σχετικὸν χωρίον ὑπάρχει ὁ τύπος Μύρκανος). — Εἰς τὴν σ. 41 γράφει Λουκέριον (ἀνυπαρκτον) ἀντὶ Λουκερία καὶ σ. 46 Κρίτων Βοιωτίως ἀντὶ Κρίτων Βοιωτός. Δυστυχῶς ὁ σ. ἄμφοτερά ἔλαβεν ὄχι ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν πηγὴν (Liv. XXIII, 33,5: Luceria.—Liv. XXIII, 39,3: Crito Boeotus), ὡς καὶ ἄλλα ἐπιστημανθέντα εἰς τὴν βιβλιοκρισίαν σ. 381 ὀνόματα (Σωσίθεος, Ἡράκλειτος), ἀλλὰ ἀπὸ τὸ γαλλικὸν ἢ ἀγγλικὸν βοήθημά του. Ἄλλ' οὕτε τὸ γαλλικὸν Βεότιον ἢ τὸ ἀγγλικὸν Boeotian, οὕτε τὸ γαλλικὸν Lucerie τοῦ Baker, ἀπὸ τὸν ὅποιον, φαίνεται, ἄβασανίστως λαμβάνει τὸ ὄνομα, μεταγλωττίζεται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βοιωτίως καὶ Λουκέριον. Ἡ πηλὴ τῆς Ἀπουλίας Λουκερία ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλους συγγραφεῖς, Ἑλληνας καὶ Λατίνους, Πολύβ. III, 88, 5. Caes. de Bell. Civ. I, 24 (βλ. Philipp, RE XIII, 1565/6 ἐν λ. Luceria). Ὁμοίως εἰς τὴν σ. 44 σημειώνει ὄνομα χώρας Παρθηνία ἀντὶ Παρθίνων (ὄχι Παρθινῶν, ὡς ἐσφαλμένως ἀντιγράφει ἄλλοι 42), ὅπως παραδίδεται εἰς τὸν Πολύβιον VII, 9, 1 (βλ. καὶ Liv. XXIX, 12, 13). Τὸ Παρθηνία εἶναι αὐθαίρετον κατασκευάσμα τοῦ σ. Ἄν ἤθελε βέβαια νὰ χρησιμοποίησιν τὸ ὄνομα τῆς χώρας, τὸ ὅποιον ὅμως δὲν εἶναι ἐν χρήσει, θὰ ἔπρεπε νὰ γράψῃ Παρθίνη, τὸ ὅποιον ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὸν Στέφανον Βυζάντιον ἐν λ. Βρυσάκιον.

Πλέον ἀδέξιος εἶναι εἰς τὴν τοποθέτησιν ἀρχαίων πόλεων, μὴ λαμβάνων κἂν τὸν κόπον νὰ ἐρευνήσῃ ταύτην, ὥστε νὰ ἀναγράψῃ τὸ ὁρθόν. Οὕτω π.χ. εἰς τὴν σ. 26 τὴν πόλιν Βυλάζωρα (ὄχι Βυλάζορα, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει) τοποθετεῖ «πλησίον τῶν σημερινῶν Σκοπίων». Ἐν τούτοις τὰ Βυλάζωρα ἀνέκαθεν ἐταυτίζοντο μὲ τὰ Βελεσσά (Tito Veles ἢ τουργ. Κιουπρουλού), τὰ ὁποῖα ἀπέχουν ἀπὸ τὰ Σκόπια περίπου 60 χλμ. Ἄν συνεβουλεύετο τοῦλάχιστον τὸν Walbank, Philip V, 10, 6 καὶ 63, 5, εἰς τὸν ὅποιον συχνὰ παρα-

πέμπει (βλ. π.χ. διά τὴν Ἀντιπάτρειαν σελ. 37, 1), θὰ ἀπέφυγε τὴν ἀνακρίβειαν αὐτὴν. Ὅμοιος ἡ Κύναιθα δυνατόν νὰ τοποθετῆται παρὰ τὰ Καλάβρυτα (κατ' ἄλλους εἰς τὴν Σάλμαιαν τῆς Βυσοκῆς), δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ εἰπώμεν μὲ τόσην βεβαιότητα, ὅσῃν διεκνύει ὁ σ. σελ. 13.16, ὅτι ἦτο «τὰ σημερινὰ Καλάβρυτα». Ὅσον ἀνεπιτυχῆς εἶναι εἰς τὴν τοποθέτησιν ἀρχαίων πόλεων, ἄλλο τόσον εἶναι εἰς τὸν καθορισμὸν ἀρχαίων ἐθνῶν. Εἰς τὴν σ. 18, 3 γράφει «Δαρδάνιοι» καὶ ἐντὸς παρενθέσεως (Σέρβοι). Διὰ τὸν σ. οἱ Δαρδάνιοι, ἰλλυρικὸν φύλον, ταυτίζονται μὲ τοὺς σημερινούς Σέρβους. Εἶναι ὅμως ἔτσι; Προτιμότερον θὰ ἦτο, ἂν ἔγραφεν ἀπλῶς Δαρδάνιοι καὶ ἐντὸς παρενθέσεως Σερβία, τὸ ὅποιον θὰ ἐσήμαινεν ὅτι εἰς τὸν χῶρον τῆς σημερινῆς Σερβίας κατ' ὅσον οἱ Δαρδάνιοι. Τί θὰ ἔλεγεν ὁ συγγραφεὺς, ἂν καὶ ἡμεῖς μὲ τὴν μέθοδον τοῦ αὐτῆν ἐγράφομεν π.χ. Ἰωνες, Αἰολεῖς καὶ ἐντὸς παρενθέσεως Τοῦρκοι. Ταυτίζονται οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἰωνες μὲ τοὺς σημερινούς Τούρκους; Ὅσον βέβαια ταυτίζονται καὶ οἱ Δαρδάνιοι μὲ τοὺς σημερινούς Σέρβους. Εἰς τὴν σ. 45, ὁμιλῶν περὶ τῆς Κύμης τῆς Καμπανίας, σημειώνει, τρόπον τινὰ ὡς ἐπεξήγησιν, τὸ γαλλικὸν ὄνομα τῆς πόλεως Cumae. Διὰ τὸν Ἑλληνα ἀναγνώστην ὁ τύπος Cumae δὲν εἶναι γνωστότερος τοῦ ἑλληνικοῦ «Κύμη». Τοῦλάχιστον ἂν ἀντέγραφε τὸν λατινικὸν Cumae, ὅστις ἀπαντᾷ εἰς τὸν Λίβιον, ἀπὸ τὸν ὅποιον ὑποτίθεται ὅτι ὁ σ. ἀντλεῖ τὰς πληροφορίες (Liv. XXIII, 38), θὰ ἐδικαιολογεῖτο πως καὶ ἡ ὀνομασία αὐτὴ θὰ εἶχε τὴν θέσιν της. Ὅμοιος εἰς τὴν σ. 16/7 γράφει «Ἀπεφασίσθη ἐπίσης ὅπως ἡ Ἠπειρος ἀνακτήσῃ τὸν Ἀμβρακὸν καὶ τὴν Ἀμφιλοχίαν, ἡ Ἀκαρνανία τὰ ἐ κ π α ρ α δ ὴ σ ε ω ς σ ύ ν ο ρ ά τ η ς ἐ π ι τ ο ῦ Ἀ χ ε λ ώ ο υ, ἡ Αἰτωλία νὰ κρατήσῃ μόνον τὸν Στράτον, τὸς πόλεις Στράτος, Φοιτῖαι, Μητρόπολιν καὶ τοὺς Οἰνιάδας» κλπ. (τὰ αὐτὰ ἀκριβῶς γράφει καὶ εἰς τὸ προγενέστερόν του ἔργον Φίλιππος Ε', σ. 25). Ἄλλ' ἂν ἡ Ἀκαρνανία, κατὰ τὸν σ., διετῆρει τὰ ἐκ παραδόσεως σύνορά της ἐ π ι τ ο ῦ Ἀ χ ε λ ώ ο υ ποταμοῦ, δηλ. ὁροθετικὴ γραμμὴ μεταξὺ Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας ἦτο ὁ Ἀχελῷος, τότε αἱ μνημονευόμεναι ὑπὸ τοῦ ἰδίου πόλεις Στράτος, Φοιτῖαι, Μητρόπολις καὶ Οἰνιάδες, κείμεναι δυτικῶς τοῦ Ἀχελῷου καὶ ἐπὶ ἐδάφους παραχωρηθέντος εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, πῶς ἀνήκον εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἢ διατὶ ὁ συγγραφεὺς δὲν διασαφηνίζει τοῦτο, ἂν ἄλλην γνώμην ἔχη. Τὸ πρῶγμα πάλιν ἔχει τὴν ἐξηγήσιν του. Ὁ κ. Γυιόκας δλον τὸ τμήμα τοῦτο ἀντέγραψε σχεδὸν αὐτοῦσιον ἀπὸ τὸν Walbank σ. 32, χωρὶς βέβαια νὰ αἰσθανθῇ τὴν ὑποκρέωσιν, παρὰ τὴν πληθῶραν τῶν περιττῶν παραπομπῶν, νὰ μνημονεύσῃ καὶ αὐτόν. Μόνον εἰς ἓν σημεῖον δὲν τὸν ἠκολούθησεν πιστῶς· μίαν μικρὰν λέξιν αὐτοῦ «west» ἐθώρῃσεν ἀσήμαντον καὶ τὴν παρέλειψε, καὶ ἐδῶ ὀλίσθησεν. Αἱ ἀποφάσεις τοῦ ἐν Κορίνθῳ συνεδρίου περὶ ἐδαφικῶν διεκδικήσεων τῶν ἐν λόγῳ πολιτειῶν δὲν εὕρισκονται συγκεντρωμέναι εἰς τὸν Πολύβιον οὔτε καὶ εἰς ἄλλην τινὰ πηγὴν, ἀλλ' εἶναι καρπὸς ἐπὶ μέρους ἔρευνῶν, ἰδιαίτερως τοῦ Beloch, καὶ ἐκεῖ εὗρεν ὅλα αὐτὰ ὁ Walbank. Ὁ Walbank ὅμως, ὅστις εἶναι πολὺ προσεκτικὸς, λέγει ἐπὶ λέξει «Epirus would recover Ambracia and Amphilochoia, Acarnania her traditional limits west of the Achelous, where Aetolia at present held Stratus, Phoetiae, Metropolis and Oeniadae, κλπ.». Μόνον ἔτσι δικαιολογοῦνται πόλεις τῆς Αἰτωλίας κείμεναι πέραν τοῦ Ἀχελῷου, δυτικῶς.

Ἄλλοτε πάλιν ἐξετάζει τὰ προβλήματα εἰς τὴν μελέτην του μὲ τόσην προχειρότητα καὶ ἐπιπολαιότητα, ὥστε αὐτὰ, τὰ ὅποια ἀναπτύσσει, τὸ ὀλιγότερον εἶναι ἀκατανόητα. Λέγει π.χ. εἰς τὴν σ. 14: «Κλεισθείσης οὕτω τῆς συμφωνίας ὁ Δημήτριος ὁ Φάριος δὲν ἐπρόλαβε μὲν τοὺς Αἰτωλοὺς, διότι καθυστέρησαν ἐπὶ δύο ἡμέρας, ἀλλ' ἐλεηλάτησε τὰ παράλια τῆς Αἰτωλίας καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Κόρινθον» (γράφει 3). Ἄλλ' ἀφοῦ οἱ Αἰτωλοὶ καθυστέρησαν δύο ἡμέρας, πῶς δὲν τοὺς ἐπρόλαβεν ὁ Δημήτριος ὁ Φάριος; Εἰς τὴν σ. 19 ὁμοίως γράφει: «Οἱ Ἠπειρῶται ἐπίσης ἐπεκύρωσαν τὸ ψήφισμα καὶ ἐδῆλωσαν ὅτι θὰ κηρύξουν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Αἰτωλίας, ἐὰν καὶ ὁ Φίλιππος τὸν κηρύξῃ. Εἰς τοὺς πρῶς βίς ὅμως τῶν Ἀ χ α ι ὠ ν ἐδῆλωσαν πονηρῶς ὅτι θὰ διατηρήσουν τὴν εἰρήνην». Τοῦ-

το είναι νοητόν, ἂν οἱ 'Ηπειρώται ἔλεγον ταῦτα εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν Αἰτωλῶν, ὅχι τῶν 'Αχαιῶν. Εἰς τὴν σ. 26: «'Αλλ' ὁ Φίλιππος ἀντέστη εἰς τὴν ἐπιδιωξίν των (δηλ. τῶν ἐπιτρόπων) ταύτην, διότι ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὴν πανελλήνιον πολιτικὴν του». 'Αλλὰ πῶς ὁ Φίλιππος Ε' εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν πανελλήνιον πολιτικὴν του, ἀφοῦ ὅλην του τὴν ζωὴν ἀφιέρωσε διὰ τὴν ιδεάν ταύτην καὶ ὁ σ. τὸ ὑποστηρίζει μὲ φανατισμόν. Βέβαια ὁ σ. ἐδῶ θέλει νὰ εἴπῃ μᾶλλον ὅτι οἱ ἐπίτροποι του ἦσαν ἀντίθετοι πρὸς τὴν πανελλήνιον πολιτικὴν του καὶ δι' αὐτὸ ὁ Φίλιππος ἀντέστη κατ' αὐτῶν. Δὲν προδίδει τοῦτο ἐπιπολαιότητα ἢ τοῦλάχιστον ἀσύγνωστον ἀδιαφορίαν τοῦ συγγραφέως κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ ἔργου του;

Εἰς τὴν σ. 36 ἐπὶ τοῦ κειμένου παραθέτει χωρίον τοῦ Πολυβίου V, 12, 8 «κ ο ι ν ὁ ς τ ι ς ο ι ὄ ν ἐ ρ ῶ μ ε ν ο ς ἐ γ γ ε ν ε τ ο τ ῶ ν ' Ε λ λ ῆ ν ω ν διὰ τὸ τῆς αἰρέσεως (sic) εὐεργετικὸν» καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνει κάτωθι καὶ εἰς τὴν ὑποσημείωσιν 2. Ποία ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπαναλήψεως; Αἱ ὑποσημειώσεις δὲν ἀποτελοῦν διάκοσμον.

Ἐκ τῶν παραριθμῶν ἄλλων ἱστορικῶν ἀνακριβειῶν σημειούμενων μόνον τὰ ἀκόλουθα: Εἰς τὴν σ. 44, ὑποσημ. 2, γράφει: «Ὅταν ἄλλοτε εἶχε συναφθῇ σαναθήκη εἰρήνης τῶν Ῥωμαίων μετὰ τοῦ 'Ασδρούβα, ἀδελφοῦ τοῦ 'Αννίβα». Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ 'Αννίβα, ὅστις ἐφρονεύθη τὸ 207 π.Χ. παρὰ τὸν ποταμὸν Μέταυρον, φέρων ἐνισχυσεῖς εἰς τὸν 'Αννίβαν, ἀλλὰ περὶ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ. — Εἰς τὴν σ. 32 γράφει: «Ἐκάλεσε τὸ συμβούλιον τ ῶ ν φ ί λ ω ν τ ο υ». Ὁ σ. γράφει «τὸ συμβούλιον τῶν φίλων του» ἀφελῶς πιστεύει ὅτι ἐπρόκειτο περὶ συμβουλίου τῶν γνωρίμων του, δὲν γνωρίζει ὅτι «οἱ φίλοι», «οἱ ἐταῖροι» κλπ. εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπως καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἑλληνιστικά κράτη, εἶναι ὁρος τεχνικός, δηλῶν πολιτικὸν ἢ στρατιωτικὸν σῶμα. Ἐὰν ἔθετεν ἐντὸς εἰσαγωγικῶν τὴν λέξιν «φίλοι», θὰ ἐδείκνυε ὅτι δὲν ἀγνοεῖ τὸν ὅρον. Παραπέμπομεν τὸν κ. Γυιόκαν νὰ μελετήσῃ τὸ ἄρθρον τοῦ H. Kortenbeutel ἐν RE XX, 95 κ.έ., ἐν λ. Philos 1, ἵνα πεισθῇ περὶ τούτου. Πρβλ. καὶ H. Bengston, Griechische Geschichte, 'Εκδ. 2α, 1960, 424, καὶ ὑποσημ. 3, ἐνθα καὶ πλουσία βιβλιογραφία.

Τὰ σφάλματα ταῦτα, δυστυχῶς, εἶναι ἐλάχιστα ἔναντι τοῦ πλήθους αὐτῶν, ποῦ εἶναι διάχυτα καθ' ὅλην τὴν ἐργασίαν του ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Διὰ νὰ λάβῃ δὲ μίαν ιδεάν ὁ ἀναγνώστης, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος τοῦ ὁρμαθοῦ τῶν σφαλμάτων καὶ τῶν ἀνακριβειῶν καὶ τῆς προχειρότητος, μεθ' ἧς συνετάγη ἡ ὁμιλία τοῦ κ. Γυιόκα, περιορίζομαι εἰς τὴν ἐξέτασιν δύο μόνων σελίδων τοῦ ἔργου του, τυχαίως εἰλημμένων.

Εἰς τὴν σ. 9 ἐπισημαίνομεν τὰ κάτωθι σφάλματα, ἀνακριβείας κλπ. «Δοριμαχος» ἀντὶ Δωριμαχος. — «Σκεῖρων» ἀντὶ Σκύρων. — Εἰς τὴν ὑποσημείωσιν 2 «παρέστηκε» ἀντὶ παρέστηκε. — «τοῖς αὐτοῦ φίλοις», ἀντὶ τοῖς τούτου φίλοις. — «Αἰτωλῶν» πλεονάζει. — «τάς αὐτῶν ὁρμάς» ἀντὶ τὰς αὐτῶν ὁρμάς. — «πόλεμον ἐξήνεγκον» ἀντὶ πόλεμον ἐξήνεγκαν (καὶ πάντα ταῦτα εἰς ἓν μόνον μικρὸν χωρίον τοῦ Πολυβίου IV, 5, 9, τὸ ὁποῖον ἀντιγράφει). «οἱ περιτυχόντες» ἀντὶ—οἱ περιτυχόντες. — «καταγόντες» ἀντὶ «καταγαγόντες». — «σὺν τούτοις δὲ καὶ τὴν ναὺν ἀπέδοντο» ἀντὶ «σὺν δὲ τούτοις τὴν ναὺν ἀπέδοντο». — ὑποσημ. 4: «ἅπαντα δ' ἐν ἐλάττω θέμενοι» ἀντὶ «ἅπαντα δ' ἐν ἐλάττονι θέμενοι» (ὁ τύπος ἐλάττω εἶναι ἀνυπαρκτός). Ἀποκορύφωμα προχειρότητος καὶ ἐπιπολαιότητος εἶναι ἡ παραπομπὴ 1 εἰς χωρίον τοῦ Πολυβίου IV, 4, 3: «περὶ δὲ τῶν τεθνεώτων τ ε σ σ ἄ ρ ο υ ς θωσιδίκους παράσχῃ τοὺς ἡδικηκότας». Πλὴν τοῦ ἐσφαλμένου «τῶν τεθνεώτων», τὸ ὁποῖον ἀνατέρω ἐσημείωσαμεν, προσθέτει, κατὰ τὴν συνήθειάν του, καὶ μίαν ἐπὶ πλεόν λέξιν «τεσσάρους». Εἰς τὸν Πολύβιον ὅμως οὔτε ὁ τραγελαφικὸς νεοελληνικὸς τύπος «τεσσάρους» ὑπάρχει, ἀλλ' οὔτε καὶ ὁ ὀρθός. Βέβαια ὁ συγγραφεὺς θὰ ἀποδόσῃ τοῦτο πάλιν εἰς τοὺς διορθωτάς καὶ τὸν τυπογράφον. Ἐν τούτοις τὸ πρᾶγμα ἔχει τὴν ἐξηγησίν του. Ὁ κ. Γυιόκας χρησιμοποιεῖ ὅχι καλὴν ἔκδοσιν τοῦ Πολυβίου, ἀλλὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Στ. Τζουμελά καὶ Δημ. Μάνου, Ἀθήναι 1955, γενομένην, ἴσως διὰ τὴν συνημμένην μὲ αὐτὴν νεοελληνικὴν μετά-

φρασιν. Εἰς τὴν σ. 628 λοιπὸν τῆς ἐκδόσεως ταύτης, ἐξ ἧς ἀντιγράφει τὸ χωρίον, σημειώνεται: 4 δωσιδικούς. 'Αλλ' ὁ ἀριθμὸς 4, ὅστις πρὸς κακὴν τύχην τοῦ κ. Γυϊόκα ἔχει τοποθετηθῇ σχεδὸν ἐντὸς τοῦ κειμένου, δηλοῖ τὸ ἐδάφιον τοῦ κεφαλαίου 4 καὶ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὸ πλῆθος τῶν δωσιδικῶν. 'Ο ἀντιγραφεὺς ὁμῶς, πιστεύων ὅτι ἀνήκει εἰς τὸ κείμενον καὶ θεωρῶν τοῦτο «ἀδόκιμον», διότι ἀραβικὸς ἀριθμὸς δὲν ἦτο δυνατόν νά ὑπάρχῃ εἰς ἀρχαιοελληνικὸν κείμενον, ἔλαβε τὴν πρωτοβουλίαν καὶ ἔγραψεν ὀλογράφως «τ ε σ σ ἄ ρ ο υ ς», χωρὶς νά ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἐπιπτε πάλιν εἰς παγίδα, ὅπως μὲ τὸν τίτλον εὐγενείας τοῦ καθηγητοῦ Berne.

Εἰς τὴν σ. 23, ἐκτὸς τῆς πολυτυπίας τοῦ ὀνόματος Ψωφίδος-Ψωφίδος, τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Φρίξα ἔχει (ὅχι βέβαια ὁ τυπογράφος ἢ ἄλλος τις) εἰς τὴν γενικὴν Φρίξεως ἀντὶ Φρίξης. — Τῆς παραπομπῆς ὁ ἀριθμὸς 2 δέον νά σημειωθῇ εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπομένης προτάσεως «καὶ ἀνεγνωρίσθη ὑπ' αὐτῆς», διότι ἡ παραπομπὴ ἀναφέρεται εἰς τὰ ἤδη λεχθέντα καὶ ὅχι καὶ εἰς τὰ ἐπόμενα. Εἰς τὴν ὑποσημείωσιν 2, ἐν χωρίῳ τοῦ Πολυβίου IV, 68, 6, ἀντιγράφει «παρὰ τὰς Καφύας» ἀντὶ «ὡς ἐπὶ τὰς Καφύας», ἀγνοῶν τὴν διάφορον σημασίαν αὐτῶν. — Εἰς τὴν ὑποσημείωσιν 3, πάλιν ἐν χωρίῳ τοῦ Πολυβίου IV, 80, 16 γράφει «παραγενόμενος δὲ εἰς τὴν προειρημένην πόλιν» καὶ ἐντὸς παρενθέσεως θέτει (Λ ἐ π ρ ο ν), ἐπεξηγῶν τρόπον τινά, ποίαν πόλιν ἐννοεῖ ὁ Πολύβιος. 'Εν τούτοις ὁ Πολύβιος δὲν ἐννοεῖ τὸ Λέπρεον (ὅχι Λέπρον κατὰ τὸν σ.), ἀλλὰ τὴν 'Ηραϊάν. Μὲ ὀλίγην προσοχὴν ἂν ἐξετάσῃ τὸ χωρίον, θά πεισθῇ καὶ ὁ ἴδιος. — 'Αφηγούμενος ὁ σ. τὰς μεταβολάς, τὰς ὁποίας ἐπέφερεν ὁ Φίλιππος Ε' εἰς τὴν Τριφυλίαν, λέγει «'Αφοῦ κατέλαβεν ὅλην τὴν 'Ηλείαν καὶ τὴν Τριφυλίαν, ὁ Φίλιππος ἀφῆκεν εἰς τὸ Λέπρεον φρουρὰν ὑπὸ τὸν 'Ακαρνᾶνα Λάδικον, ὡς ἐπιμελητὴν, ἦλθεν εἰς 'Ηραϊάν». 'Ο Πολύβιος ὁμῶς λέγει ὅτι ὁ Φίλιππος, ἀφοῦ εἰσῆγαγε φρουρὰν εἰς τὸ Λέπρεον, ἀνεχώρησε μετὰ τὸν δυνάμεόν του διὰ τὴν 'Ηραϊάν, διορίσας ἐπιμελητὴν τῆς Τριφυλίας Λάδικον τὸν 'Ακαρνᾶνα. 'Ο Πολύβιος δηλ. δὲν συσχετίζει τὴν τοποθέτησιν τῆς φρουρᾶς εἰς τὸ Λέπρεον μὲ τὸν διορισμὸν τοῦ ἐπιμελητοῦ, ἐν τούτοις ὁ κ. Γυϊόκας συνήνωσε δύο διάφορα πράγματα. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ Walbank, Philip V, 47 (καὶ ἄλλοι) ὁμιλεῖ μὲν περὶ φρουρῶν, τὰς ὁποίας ἄφησεν εἰς τὴν Τριφυλίαν ὁ Φίλιππος, καὶ ἐν ὑποσημείωσει ἐπάγεται ὅτι μόνον διὰ τὴν φρουρὰν τοῦ Λεπρέου ὑπάρχει μαρτυρία (Evidence), διαστέλλει ὁμῶς αὐτῶν τὸν διορισμὸν τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς Τριφυλίας. — Τέλος ὁ κ. Γυϊόκας, ἔχων συγκεχυμένας γνώσεις τῆς μυθικῆς παραδόσεως περὶ τῆς ἱδρύσεως τῶν Αἰγῶν καὶ τοῦ μακεδονικοῦ κράτους τῶν 'Αργαῶν, λέγει «'Ο Τήμενος, 'Ηρακλείδης, υἱὸς τοῦ 'Αριστομάχου, ἦτο γενάρχης τῶν Τημενιδῶν, οἵτινες ἦλθον ἐξ 'Αργους τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν 'Ορεστίδα τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἱδρυσαν τὸ Μακεδονικὸν βασίλειον μὲ πρωτεῦσσαν τὸ 'Αργος 'Ορεστικὸν καὶ ἔγιναν οἱ πρῶτοι βασιλεῖς αὐτοῦ κ.λ.». Κατὰ τὴν μυθικὴν παράδοσιν ('Ηρόδοτος, VIII, 137, πρβλ. καὶ Θουκ. II, 100, 2) ὁ Τημενίδης Περδίκκας μετὰ τὸν ἀδελφὸν του Γαυάνη καὶ 'Αερόπου (κατ' ἄλλην παράδοσιν ὁ Κάρανος, Θεόπομπ., Fr. Gr. Hist. 115, ἀπόσπ. 393 κ.ά.) κατέφυγεν εἰς τὴν 'Ιλλυρίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Λεβαΐνην, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῆς ἐφθασεν εἰς τὴν Κάτω Μακεδονίαν καὶ ἱδρυσεν τὰς Αἰγὰς καὶ ἔγινεν ὁ γενάρχης τῆς δυναστείας τῶν 'Αργαῶν (τῶν Τημενιδῶν, ὅπως ἄλλος ἐλέγοντο). 'Η πρώτη δηλ. πρωτεύουσα τοῦ κράτους τῶν Μακεδόνων ἦσαν αἱ Αἰγαὶ καὶ ἀπὸ τοῦ 'Αρχελαοῦ ἢ Πέλλα: τὸ 'Αργος τὸ 'Ορεστικὸν οὐδέποτε ὑπῆρξε πρωτεύουσα τῶν Μακεδόνων, οὔτε καὶ κατὰ τὴν μυθικὴν παράδοσιν. 'Η 'Ορεστὶς (οἱ 'Ορεσταὶ Μακεδόνες), ὅπως καὶ ὅλαι αἱ περιχωρίαι τῆς 'Ανω Μακεδονίας, 'Ελυμῳτίς, Λυγκηστὶς, Πελαγονία, εἶχον ἰδίους βασιλεῖς (ὅχι τοὺς Τημενίδας ἢ 'Αργαῶν), οἵτινες ἀπὸ τοῦ 'Αλεξάνδρου Α' ἦσαν σύμμαχοι καὶ ἡπύκοι τῶν Μακεδόνων μέχρι τοῦ Φιλίππου Β', ὅποτε τὰ κρατίδια ταῦτα συνεχωνεύθησαν εἰς τὸ κράτος τῶν Μακεδόνων. Γνωρίζομεν μάλιστα ὅτι ἡ 'Ορεστὶς κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Περδίκκα Β', κατὰ τοὺς

χρόνους του Πελοποννησιακού πολέμου, είχε βασιλέα ονόματι 'Αντίοχον (Θουκ. II, 80, 6 και SEG 10 (1949) 51 κ.ε., ἀριθ. 86, στ. 61). Τὸ 'Αργος τὸ 'Ορεστικὸν οὐδαμῶς παραδίδεται ὅτι ἦτο πρωτεύουσα οὔτε καὶ αὐτῆς τῆς 'Ορεστίδος ('Η παρ' 'Αππιανῷ, Συρ. 63 (333) μαρτυρεῖται περὶ τοῦ 'Αργους τοῦ ἐν 'Ορεστείᾳ ἄλλων σημασίαν ἔχει καὶ ἐντόνος ἀμφισβητεῖται). Μόνον ἐκ δύο ἐπιγραφῶν τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (1ος καὶ 3ος μ.Χ. αἰ.) συμπεραίνεται, χωρὶς ὅμως σαφῶς νὰ μαρτυρῆται, ὅτι ἦτο ἔδρα τοῦ κοινοῦ τῶν 'Ορεστών (βλ. Fanoula Papazoglou, Sur les Koina Regionaux de la Haute Macédoine ἐν Ziva Antika 19 (1959) 163/4).

Μὲ τὸν αὐτὸν σχεδὸν ρυθμὸν εἶναι συντεταγμένη ὁλόκληρος ἡ ἐργασία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους.

Ὁ κ. Γυϊόκας θέλει ἀκόμη νὰ πιστεῦν ὅτι ἡ κριτικὴ μου περιστράφη μόνον περὶ ἀσημαντὰ τινὰ λάθη καὶ ἡ προσπάθειά μου κατέτεινε «νὰ ἀποκαλύπτῃ τὰ τυπογραφικὰ λάθη τοῦ κειμένου καὶ νὰ τὰ ἐμφανίζῃ ὡς βιβλιοκρισίαν». Ὅπως καὶ ὁ ἴδιος θὰ ἀντελήφθῃ, ἂν βεβαίως ἀνέγνωσε μετὰ προσοχῆς τὴν κριτικὴν, μὲ τὸ θέμα τοῦτο ἀσχολοῦμαι περὶ τὸ τέλος καὶ μάλιστα ἐν παρόδῳ, ἐπισημαίνων ἐλάχιστα λάθη καὶ περιλαμβάνων πάντα τὰ ἄλλα εἰς τὴν γενικὴν φράσιν κ.ἀ.π. 'Αντιθέτως ὅλαι αἱ παρατηρήσεις μου ἀναφέρονται εἰς τὴν οὐσίαν τῆς μελέτης, εἰς σφάλματα μεθόδου, ἀνακριβείας, ἀδεξιότητος καὶ ἄγνοιας τῶν πραγμάτων. Εἰς τὸ κύριον θέμα τῆς ὁμιλίας τοῦ κ. Γυϊόκα, τὸ ὁποῖον εἶναι «ἡ συμμαχία τοῦ Φιλίππου Ε' μετὰ τοῦ 'Αννίβα κατὰ τῆς Ρώμης», καὶ διὰ τὸ ὅποιον καὶ ὁ ἴδιος εἰς τὸν πρόλογον (σ. 3) λέγει ὅτι ἡσχολήθη εἰδικῶς, ἀλλοῦ (σ. 54) «Τὸ θέμα μας εἶναι ἡ συνθήκη συμμαχίας αὐτοῦ πρὸς τὸν 'Αννίβαν κατὰ τῆς Ρώμης», παρατηρῶ ὅτι δὲν ἐμελέτησε καλῶς τὸ περιεχόμενον τῆς συνθήκης οὔτε ἐνεβάθυνεν εἰς αὐτὴν, δὲν ἐχρησιμοποίησεν ὅλας τὰς πηγάς, τὰς ἀναφερομένας εἰς αὐτὴν καὶ παρέλειπεν οὐσιώδη βιβλιογραφία (ὅχι βέβαια τοῦ ἔργου του, ὡς ἀφελῶς καὶ πονηρῶς συμπεραίνει ὁ σ., ἀλλὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποιηθείσης βιβλιογραφίας). Εἶναι φυσικὸν ὁ ἀναγνώστης, ὁ ὁποῖος ἔχει πρὸ αὐτοῦ μελέτην μὲ τὸν τίτλον «Ἡ συμμαχία τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε' μετὰ τοῦ 'Αννίβα κατὰ τῆς Ρώμης», νὰ ἀναπηρῇ καὶ μελετηθῇ ἐπισταμένως ἡ συμμαχία αὐτὴ κατὰ λόγον καὶ κατὰ δεῦτερον καὶ ἐν συναρτήσει πρὸς αὐτὴν καὶ ὅσον ἐπιτρέπει ἡ οἰκονομία τοῦ ἔργου τὰ προηγθέντα καὶ ἐπακολουθήσαντα αὐτὴν. 'Αντιθέτως ὁ σ. κατατρίβεται μὲν εἰς τὸ σύνολον σχεδὸν τοῦ ἔργου του μὲ μίαν κακὴν καὶ ἀποσπασματικὴν περιλήψιν τοῦ Πολυβίου, ἡ ὁποία γέμει ἀνακριβειῶν καὶ παρανοήσεων, ἐλάχιστα δὲ μὲ τὴν συνθήκην.

Τέλος ὁ σ. ἐρχεται εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς συνθήκης. 'Εν ἀρχῇ παραθέτει τὸ κείμενον αὐτῆς, ὡς μᾶς σώζεται εἰς τὸν Πολύβιον, τὸν μόνον ὅστις μᾶς δίδει αὐτοῦσιον αὐτό, ἐν μεταφράσει καὶ ἀποσπασματικῶς καὶ ἔπειτα εἰς τὰς ὑποσημειώσεις ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, χωρὶς ὅμως τὰ παρατιθέμενα μέρη τοῦ κειμένου νὰ ἀντιστοιχῶν πάντοτε πρὸς τὰς μετὰφράσεις. Ἡ μετάφρασις εἶναι κακὴ καὶ ἀνακριβής· λέγει π.χ. σ. 42 ὅτι «ὅλοι οἱ Καρχηδόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοί των θέτουν τὸν ὄρκον», ἐνῷ εἰς τὸ κείμενον τῆς συνθήκης βλέπομεν ὅτι μόνον οἱ γεγενησασταὶ καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ὀρίζονται καὶ αὐτοὶ ὅχι ὁ λ ο ι, ἀλλὰ οἱ στρατευόμενοι μετὰ τοῦ 'Αννίβα *«πάντες Καρχηδόνιον γεγενησασταὶ οἱ μετ' αὐτοῦ καὶ πάντες Καρχηδόνιοι στρατεύμενοι μετ' αὐτοῦ»*. Περὶ ὄρκου τῶν συμμάχων οὐδεὶς λόγος γίνεται. Δὲν γνωρίζει τί σημαίνουν οἱ ὅροι «οἱ κύριοι Καρχηδόνιοι» (=τέλειοι πολῖται) καὶ «οἱ Καρχηδόνιον ὕπαρχοι» (=ἡμιπολῖται) κ.ἀ. Μὲ τὰ πενιχρὰ δὲ αὐτὰ ἐφόδια προβαίνει εἰς ἐξαγωγήν συμπερασμάτων ἐκ τῆς μελέτης τῆς συνθήκης. Λέγει δηλ. οὗτος ὅτι «ἐν περιπτώσει νίκης κατὰ τῆς Ρώμης οἱ μὲν Καρχηδόνιοι ἐξησφάλιζον ὑπὲρ ἑαυτῶν τὰ ἐν Ἱταλίᾳ ἐδάφη, οἱ δὲ Μακεδόνες τὴν Κέρκυραν, τὴν Φάρον, τὰς πόλεις τῆς Ἰλλυρίας Διμάλην, Ἀπολλωνίαν, Ἐπίδαμον, καθὼς καὶ τὴν Παρθηνίαν (sic) καὶ Ἀτιντανίαν». 'Εν τούτοις οὐδαμῶς εἰς τὴν συνθήκην ἀναφέρεται ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι ἐξησφάλιζον ὑπὲρ

ἐαυτὸν τὰ ἐν Ἰταλίᾳ ἐδάφη, οἱ δὲ Μακεδόνες τὴν Κέρκυραν, τὴν Φάρον κλπ. Εἰς τὸ κείμενον τῆς συνθήκης ἀπλῶς ἀναγράφεται «*μηδ' εἶναι Ῥωμαίους κωλύουσ Κερκυραίῳν μηδ' Ἀπολλωνιατῶν κλπ.*». Δηλ. οἱ Καρχηδόνιοι καὶ ὁ Φίλιππος μένουσαν σύμφωνοι νὰ ἀποσπάσουν τὰ ἐν λόγῳ ἐδάφη ἀπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Ῥωμαίων, ὅχι δὲ διὰ ταῦτα θὰ περιτρήχοντο ὡποσδήποτε εἰς τοὺς Μακεδόνας. Ὁμοίως οὐδαμοῦ τῆς συνθήκης σημειώνεται ὅτι τὰ ἐν Ἰταλίᾳ ἐδάφη θὰ περιτρήχοντο εἰς τοὺς Καρχηδονίους. Ἀπλῶς γίνεται λόγος περὶ ἀμοιβαίας βοηθείας τῶν συμβαλλομένων, ἀπαριθμουμένων καὶ ὧν τῶν συμμάχων ἑκατέρων, οὐδαμοῦ δὲ περὶ τῆς μελλοντικῆς καταστάσεως εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καὶ φυσικὸν ἦτο τοῦτο. Εἰς μίαν συμμαχίαν, ἡ ὁποία συνήφθη πρὸς καταπολέμησιν τῶν Ῥωμαίων, πρῶγμα πρωταρχικόν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περιληφθῇ εἰς τὴν συνθήκην τοιοῦτόν τι καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἀναγράφεται. Ἐν τούτοις ὁ σ. φρονεῖ ὅτι πάντα ταῦτα «*προκύπτουν*» ἐκ τοῦ κειμένου τῆς συνθήκης. Καὶ ἐδῶ ὁ κ. Γυιόκας ἔπесе θῆμα τῆς προχειρότητος καὶ πρὸ παντὸς τῆς ἀγνοίας ἐνὸς βασικοῦ προβλήματος, ποῦ ἀπετέλεσε ἀντικείμενον τῆς νεωτέρας ἐρεῦνης, δηλ. τῆς φιλολογικῆς παραδόσεως τῆς συμμαχίας μεταξὺ Ἀννίβα καὶ Φιλίππου Ε'.

Ἡ συμμαχία αὕτη μᾶς ἔχει παραδοθῇ ἀφ' ἐνὸς ἀπὸ τὸν Πολύβιον VII, 9, 1-17, τὴν αὐθεντικωτέραν πηγὴν, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τὸν Λίβιον XXIII, 33, 10-12, τὸν Ἀππιανόν, Μακεδονικὴ IX, I (ὁ Εὐτρόπιος III, 12, 2 σχεδὸν ἐπαναλαμβάνει τὸν Ἀππιανόν) καὶ τὸν Ζωναράν IX, 4, 2, τῶν ὁποίων ἡ παράδοσις θεωρεῖται ὡς ἀνάξιον χρονολογικὸν κατασεύσμα (βλ. π.χ. Niese II, 467, 1 καὶ Walbank, ἔ.α. 71, 1). Τοὺς τρεῖς τελευταίους ὁ σ. σχεδὸν ἀγνοεῖ, δι' αὐτὸ καὶ εἰς τὴν κριτικὴν μου σ. 378 ἔγραφον ὅτι δὲν ἐχρησιμοποίησε ὅλας τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν συνθήκην πηγάς. Καὶ ὁ μὲν Λίβιος § 10-12, ἀναφερόμενος ᾗθεν εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς συνθήκης, τὸ ὅποιον ὅμως, ὅπως εἶδομεν, εἶναι διάφορον, λέγει: *Ut Philippus rex quam maxima classe—ducentas autem naves videbatur effecturus—in Italiam traiceret et vastaret maritimam oram, bellum pro parte sua terra marique gereret; ubi bellatum esset, Italia omnis cum ipsa urbe Roma Carthaginiensium atque Hannibalis esset praedaeque omnis Hannibali cederet; perdomita Italia navigarent in Graeciam bellumque cum quibus regi placeret gereret; quae civitates continentis quaeque insulae ad Macedoniam vergunt, eae Philippi regnique eius essent* (δηλ. ὁλόκληρος ἡ Ἰταλία μετὰ τῆς Ῥώμης περιτρήχeto εἰς τοὺς Καρχηδονίους καὶ τὸν Ἀννίβαν καὶ ὁλόκληρος ἡ λεία εἰς τὸν Ἀννίβαν, αἱ δὲ πολιτεῖαι τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ ὅσαι νῆσοι ἦσαν ἐστραμμένα πρὸς τὴν Μακεδονίαν, ἀνῆκον εἰς τὸν Φίλιππον καὶ τὸ βασιλεῖαυός του), ὁ δὲ Ἀππιανὸς «*ὕπισχονόμενος* (Φίλιππος) *αὐτῷ συμμαχήσειν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, εἰ κάκεινος αὐτῷ σύνθοιτο κατεργάσασθαι τὴν Ἑλλάδα*» καὶ ὁ Ζωναράς «*συνθήκας πρὸς τὸν Ἀννίβαν ἔθετο, ὥστε κοινῇ πολεμῆσαι, καὶ τὴν μὲν Ἰταλίαν τοὺς Καρχηδονίους λαβεῖν, τὴν δ' Ἑλλάδα καὶ τὴν ἡπειρον μετὰ τῶν νήσων ἐκείνων*». Ὅπως βλέπομεν, αἱ μαρτυρίαι περὶ διανομῆς τῶν χωρῶν Ἰταλίας καὶ Ἑλλάδος μεταξὺ τῶν δύο συμμάχων εἶναι πολὺ μεταγενέστεραι. Πρόκειται δηλ. περὶ μεταγενεστέρων ἐπινοήσεων τῶν Ῥωμαίων, αἵτινες σκοπὸν εἶχον νὰ δικαιολογήσουν τοὺς μετέπειτα καταστρεπτικοὺς πολέμους κατὰ τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Μακεδονίας (βλ. π.χ. Hatto H. Schmitt, *Die Staatsverträge des Altertums*, München 1969, τόμ. III, 250). Εἰς τὴν συνθήκην, ὅπως μᾶς διεσώθη εἰς τὸν Πολύβιον, οὐδεμία νύξις περὶ διανομῆς χωρῶν γίνεται. Ἐν τούτοις ὁ κ. Γυιόκας—ἀγνοῶν ἀπὸ ποῦ ἠρύσθη τὰς γνώσεις ταύτας (ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὰς πηγὰς ἀποκλείεται)—μετέφερεν αὐτάς εἰς τὴν ὁμίλιαν του καὶ μάλιστα τὰς διεικτέρας ὡς συμπεράσμα (!) τῆς μελέτης τοῦ περιεχομένου τῆς συνθήκης. Ἐὰν ὅμως ἐδιάβαζε μὲ μεγαλυτέραν προσοχὴν—δὲν λέγω τὸ κείμενον τῆς συνθήκης—ἔστω καὶ αὐτὸν τὸν Baker, εἰς τὸν ὅποιον ὀλίγον κατωτέρω ἐπανειλημμένως παραπέμπει, θὰ ἀπέφυγε τὸ ὀλίσθημα καὶ θὰ ἔγραφε τὸ ὁρθόν. Ἄν δὲ πράγματι πιστεῖται ὅτι ἡ νεωτέρα παράδοσις, ἡ ὁποία ὅφ' ὧν ἀπορρίπτεται, εἶναι ἀξιό-

πιστος, τότε διατί δὲν διευκρινίζει τοῦτο, παρά μεταφέρει τὰς πληροφορίας ταύτας ὡς συμπεράσμα τῆς μελέτης τοῦ κειμένου τῆς συνθήκης παρά Πολυβίου; Εἰς τὰς τόσας ἀχρήστους παραπομπάς, ποῦ κάμνει εἰς τὸ ἔργον του, ἢ προσθήκη μιᾶς παρατηρήσεως, ἢ ὅποια ἀφορᾷ εἰς βασικὸν πρόβλημα τῆς μελέτης του, δὲν θὰ ἐβλάπτε ποσῶς τὴν οἰκονομίαν τῆς 60/σελίδου ὁμιλίας του.

'Επίσης προκειμένου περὶ τῆς ἀποσταλείσης ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Ε' πρεσβείας ὑπὸ τὸν Ἀθηναῖον Ξενοφάνην εἰς τὸν Ἀννίβαν πρὸς σύναψιν συνθήκης ἀκολουθεῖ τὴν πλέον ἀπίθανον παράδοσιν, τὴν μυθιστορηματικὴν ἀφήγησιν τοῦ Λιβίου (XXIII, 33 κ.ε. 38, 1-39, 4), ἢ ὅποια ὅφ' ὧν τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν (π.χ. Μ. Engers, *Mnemosyne*, 3 ser. VI (1938) 131 κ.ε., πρβ. καὶ Holleaux, *Rome, la Grèce et les monarchies hellénistiques*, Paris 1935, 183, 2, τοῦ αὐτοῦ CAH VIII, 119 κ.ε. καὶ Walbank, ἔ.α. 70) θεωρεῖται ἀναξιόπιστος καὶ ἀνευ σημασίας. Τὴν ἀφήγησιν ὁμως ταύτην δὲν γνωρίζει ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν Λίβιον, ἀλλ' ἐμμέσως ἀπὸ τὸν Baker, τὸν ὁποῖον ἐπίσης παρανοεῖ ('Αν ἐχρησιμοποίει ἀντὶ τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως τὴν ἐλληνικὴν ἴσως θὰ κατενόει τὸ περιεχόμενον καλότερον). Κατὰ τὴν παράδοσιν αὐτὴν ὁ Ξενοφάνης δις συλλαμβάνεται πορευόμενος πρὸς τὸν Ἀννίβαν καὶ ὁδηγεῖται ἐν τέλει εἰς τὴν Ρώμην μεθ' ὅλης τῆς πρεσβείας καὶ τῶν συνοδῶν. 'Εν τούτοις ὑπάρχει ἀξιопιστοτέρα παράδοσις, τοῦ Ἀππιανῶ IX, 1, καθ' ἣν ὁ Ξενοφάνης συνελήφθη ἀπαξ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του καὶ ὠδηγήθη ἀκολούθως εἰς τὴν Ρώμην (*Ῥωμαίων τριῆρης ἔλαβε τοὺς ἐκατέρων πρέσβεις ἀναπλέοντας, καὶ εἰς Ῥώμην ἐκόμισε*). Μὲ τὴν παράδοσιν αὐτὴν συμφωνεῖ πιθανώτατα καὶ ὁ Εὐτρόπιος, *Breviarium* III, 12, 3/4, ὁ Ζωναρᾶς IX, 4 καὶ ὁ Ἰουστίνος XXIX, 4, 2-3, ὅστις μάλιστα μᾶς δίδει τὴν πληροφορίαν ὅτι ὁ Ξενοφάνης ἀφέθη ἐλεύθερος ὑπὸ τῶν Ρωμαίων.

'Αλλὰ, δυστυχῶς, καὶ τὴν μυθιστορηματικὴν αὐτὴν παράδοσιν δὲν δύναται νὰ τὴν ἀποδώσῃ ὀρθῶς. Λέγει λοιπὸν (σελ. 45/6): «Ὁ ἐπὶ κεφαλῇ τῆς μοίρας τοῦ ρωμαϊκοῦ στόλου συνέλαβε τὰ μέλη τῆς ἀποστολῆς καὶ τὰ ἔστειλεν ὑπὸ συνοδείαν εἰς τὸν εἰς Κῦμην (Cumes) εὕρισκόμενον πραίτορα (sic) Γράκχον, ὅστις τὰ μὲν ἐγγραφα ἀπέστειλεν εἰς τὴν σύγκλητον διὰ ξηρᾶς, τοὺς κρατούμενους διὰ θαλάσσης...» καὶ ἐν συνεχείᾳ «Ὁ Ξενοφάνης καὶ οἱ λοιποὶ συγκρατούμενοι, δὲν γνωρίζομεν πῶς, διότι δὲν ὑπάρχουν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἱστορικαὶ πηγαί, καθ' ὃν χρόνον ὠδηγοῦντο εἰς Ρώμην, κατάρθωσαν νὰ γίνουν κύριοι τοῦ πλοίου, τὸ ὁποῖον τοὺς μετέφερε καὶ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς Πέλλαν». Δηλ. ὁ Ξενοφάνης καὶ οἱ λοιποὶ συγκρατούμενοι, κατὰ τὸν συγγραφέα, πρὶν φθάσουν εἰς τὴν Ρώμην, κατάρθωσαν νὰ δραπετεύσουν καὶ μάλιστα ἐκυρίευσαν τὸ πλοῖον καὶ ἐφθασαν εἰς τὴν Πέλλαν. Ὁ Λίβιος ὁμως, ἔ.α., 38, 5, τὸν ὁποῖον ὁ σ. δὲν καταδέχεται νὰ συμβουλευθῇ ἀπ' εὐθείας καὶ προτιμᾷ νὰ λάβῃ τὰς πληροφορίας ἀπὸ δεύτερο χερί, λέγει: «Cum eodem fere die litterae legatiquae Romam venissent et percontatione facta dicta cum scriptis congruerent» καὶ κατωτέρω (7): «Captivis in vincula condi iussis comitibusque eorum sub hasta venditis...». Δηλ. «ἀφού κατὰ τὴν ἰδίαν σχεδὸν ἡμέραν (καθ' ἣν ἐστάλησαν ἀπὸ τὸν ὑπατον Γράκχον, ὅχι πραίτορα, ὅπως ἀνακριβῶς λέγει ὁ σ., βλ. *Liv.* XXIII, 24, 1) τὰ ἐγγραφα καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι ἐφθασαν εἰς Ρώμην καὶ, γενομένων ἀνακρίσεων, εὐρέθησαν σύμφωνα τὰ ὁμολογηθέντα μετὰ τὰ γραπτὰ κλπ.» καὶ «ἀφού διετάχθησαν νὰ ἐγκλεισθῶντο εἰς δεσμωτήριον οἱ συλληφθέντες καὶ πωληθῶν ὡς δοῦλοι οἱ συνοδοὶ αὐτῶν κλπ.». Ὡστε οἱ ἀπεσταλμένοι ὅχι μόνον δὲν ἐδραπέτευσαν, ἀλλὰ καὶ ἐνεκλείσθησαν εἰς τὰς φυλακάς. Καὶ ὁμως ὁ σ. εἶναι βέβαιος ὅτι ὁ Ξενοφάνης καὶ οἱ λοιποὶ μετ' αὐτοῦ κρατούμενοι, δηλ. οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Φιλίππου καὶ οἱ πρέσβεις τοῦ Ἀννίβα, ἐφθασαν σφῶι εἰς τὴν Πέλλαν καὶ ἐκεῖ ἀπὸ μνήμης ἐπληροφόρησαν τὸν Φίλιππον περὶ τῶν συμβάντων. Ἐξ ἄλλου ὁ Λίβιος 34, 9 μᾶς δίδει ἀκόμη τὴν πληροφορίαν ὅτι πέντε ταχύπλοα πλοῖα ἐπελέγησαν πρὸς μεταφορὰν αὐτῶν εἰς τὴν Ρώμην καὶ ὅτι οὗτοι κατενεμήθησαν χωριστὰ εἰς ὅλα τὰ πλοῖα ὑπὸ φρουρήσιν καὶ δὲν ἐπετρέπη ἐπικοινωνία μετα-

ξύ των. Δύο ακόμη χωρία του Λιβίου δὲν ἀφήνουν οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι τὰ μέλη τῆς ἀποστολῆς τοῦ Φιλίππου δὲν ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Λέγει λοιπὸν οὗτος (XXIII, 38, 7-8) ὅτι, ἀφοῦ τὰ πέντε πλοῖα ἐφθασαν εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐξετέλεσαν τὴν ἀποστολήν των, τὴν παράδοσιν δηλ. τῶν κρατούμενων εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀρχάς, ἀπεστάλσαν μετ' ἄλλων ἀπὸ τὴν Ὠστίαν εἰς τὸν Τάραντα καὶ ἐκεῖ προσετέθησαν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στόλον, ὁ ὁποῖος ἔλαβε τὴν ἐντολήν νὰ φυλάττῃ τὰς ἰταλικὰς ἀκτὰς καὶ νὰ ἐπισκοπῇ τὰ τοῦ μακεδονικοῦ πολέμου (*His comparatis deductisque et additis quinque navibus, quae advenxerant captivos legatos, triginta naves ab Ostia Tarentum profectae*). Οὐδεὶς δύναται νὰ πιστεύσῃ ὅτι εἰς τὰ πλοῖα ταῦτα θὰ ὑπῆρχον μέλη τῆς πρεσβείας, ἐκτός ἂν ὁ σ. ἔχει πηγὴν τινα ἄλλην, τὴν ὁποίαν ἡ νεωτέρα ἔρευνα ἀγνοεῖ (!). Τὸ δεύτερον χωρίον τοῦ Λιβίου 39, 1.2 εἶναι τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν ἀρπαγὴν ἐνὸς ἐκ τῶν πέντε πλοίων καὶ τὴν ἀφιξίν του εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὸ ὁποῖον ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν σ. νὰ εἰπῇ ὅλα αὐτὰ, ὅτι «ἐπληροφόρησαν (ὁ Ξενοφάνης καὶ οἱ λοιποὶ κρατούμενοι τοῦ Φιλίππου περὶ τῶν συμβάντων ἀπὸ μνήμης, διότι τὸν κείμενον τῆς συνθήκης»: *ad Philirrum captiva navis una ex iis quae Romam missae erant, ex cursu refugit* (= πρὸς τὸν Φίλιππον ἐν αἰχμαλωτισθὲν πλοῖον ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἐστ' ἄλυσαν εἰς τὴν Ρώμην, διέφυγε) καὶ ἀκολούθως: *inde scitum legatos cum litteris captos. Itaque ignarus rex quae cum Hannibale legatis suis convenissent quaeque legati eius ad se allaturi fuissent* (=ἐντεῦθεν ἐγνώσθη ὅτι οἱ πρέσβεις μὲ τὰς ἐπιστολάς (=τὰ ἔγγραφα) συνελήφθησαν. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς ἀγνοῶν τί συνεφωνήθη μεταξὺ τῶν ἀπεσταλμένων του καὶ τοῦ Ἀννίβα καὶ τὴν ἐπρόκειτο νὰ ἀναγγεῖλουν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Ἀννίβα πρὸς αὐτόν, ἀπέστειλεν ἄλλην πρεσβείαν). Οὕτε ὁ Ξενοφάνης ἐμφανίζεται ἐδῶ, οὔτε ἄλλο μέλος τῆς πρεσβείας καὶ πολὺ ὀλιγώτερον οἱ μετὰ τοῦ Ξενοφάνους κρατούμενοι ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἀννίβα.

Ἐν τούτοις ὁ σ. παρὰ τὰς ἐλλείψεις ταύτας καὶ τὴν ἀπειρίαν τῶν σφαλμάτων καὶ λαθῶν δὲν διστάζει νὰ ἐλέγχῃ καὶ ἐπικρίνῃ αὐστηρῶς τοὺς πάντας, εἰδικούς καὶ μὴ, ὡς τὸν Th. Mommsen, τὸν H. Berve, τὸν M. Holleaux, τὸν F. W. Walbank καὶ τὸν μὴ εἰδικὸν Π. Κανελλόπουλον. Ἐγείναι δὲ καὶ προσωπικὰς ἰδέας καὶ ἀποφῆς ἐπὶ σοβαρῶν ἱστορικῶν προβλημάτων, μὲ τὰ ὁποῖα ἀπὸ μακροῦ ἡ νεωτέρα ἔρευνα ἡσυχολήθη καὶ κατέληξεν εἰς ὀρισμένα ἐπιστημονικὰ καὶ ἀντικειμενικὰ συμπεράσματα. Δυστυχῶς ὁ κ. Γυϊόκας ὄχι μόνον πάντα ταῦτα ἀγνοεῖ, ἀλλ' οὔτε καὶ ὁ ἴδιος προβαίνει εἰς ἔρευναν τινα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαίων πηγῶν, ἀλλ' ἀρκεῖται εἰς τὴν πλουσίαν φαντασίαν καὶ τὸ συναίσθημά του. Ἔτσι ἐπικρίνει καὶ ἐμὲ, διότι εἰς τὴν κριτικὴν μου σημειῶναι ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς ἐλληνιστικῆς Μακεδονίας ἀπέβλεπον εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων καὶ τὴν διαφύλαξιν τῶν ἐν Ἑλλάδι κτήσεων καὶ ὅτι εἰς τοὺς πολιτικούς κύκλους τῆς Ρώμης κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φιλίππου Ε' δὲν εἶχεν ἀρχίσει ἀκόμη νὰ διαμορφώνεται ἡ ἰδέα τῆς κοσμοκρατορίας. Μὲ ψέγει δὲ μὲ ἕνα ἄκαιρον καὶ ἀνωφελῆ πατριωτισμὸν, ἀνάμεικτον συνάμα μὲ ἐντονότατον τοπικισμὸν, λησμονῶν ὅτι ἡ ἱστορία καὶ διῇ ἡ ἀρχαία ἱστορία δὲν εἶναι πολιτικὴ, ἀλλ' ἐπιστήμη. Καὶ πάλιν ἐδῶ ὁ κ. Γυϊόκας παρανοεῖ τὰ γραφόμενα, λέγων ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνεταί λόγος περὶ ἰσορροπίας δυνάμεων μεταξὺ τῆς πανισχυροῦς Μακεδονίας καὶ τῶν μικρῶν νοτιοελληνικῶν πόλεων. Καὶ βέβαια δὲν εἶναι δυνατόν, ὅταν τιοι�την ἔννοιαν, αὐθαίρετον, δίδει εἰς τὴν ἀνωτέρω φράσιν. Τὸ δόγμα τῆς ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων ἰσχύει μεταξὺ αὐτοτελῶν καὶ ἰσχυρῶν κρατῶν, ὄχι μεταξὺ κυριάρχου καὶ ὑποτελῶν. Καὶ μεγάλαι δυνάμεις τότε ἦσαν ἡ Μακεδονία, ἡ Ἀσία (Σελευκίδαι) καὶ ἡ Αἴγυπτος (Πτολεμαῖοι) καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φιλίππου Ε' καὶ τετάρτη, ἡ Ρώμη, λόγῳ τῶν ἐνδιαφερόντων τῆς εἰς τὴν Ἀδριατικὴν. Μεταξὺ τῶν δυνάμεων τούτων ἐφηρμόζετο ἡ πολιτικὴ τῆς ἰσορροπίας ἤδη ἀπὸ τοῦ 280 π.Χ., ἀπὸ τῆς μάχης τοῦ Κούρου πεδίου, μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος. Δι' αὐτὸ καὶ ἡ περίοδος αὕτη χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν ὡς ἐποχὴ τῆς ἰσορροπίας τῶν ἐλληνιστικῶν δυνάμεων,

Das Gleichgewicht der hellenistischen Mächte (280-201 v. Chr.) (βλ. π.χ. H. Bengtson, Griechische Geschichte, έκδ. 1960, σελ. 389-415). Είναι ἀπορίας ἄξιον, πῶς ὁ κ. Γυϊόκας, ἐνθ' ἡ περὶ ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων ἀποψίς μου γίνεται ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν συνομολογηθεῖσαν συνθήκην τοῦ Φιλίππου Ε' μετὰ τὴν Καρχηδόνα, μίαν μεγάλην δύναμιν τῆς ἐποχῆς· ἐναντίον ἐτέρας μεγάλης δυνάμεως, τῆς Ρώμης, συσχετίζει αὐτὴν μετὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὰς ἐξ αὐτῆς ἐξαρτωμένους πόλεις τῆς Νοτίου 'Ελλάδος. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὰς μακεδονικὰς κτήσεις τῆς Νοτίου 'Ελλάδος, καὶ ὁ ἴδιος ἀνομολογεῖ ἐμμέσως ὅτι ὑπῆρχον τοιαῦται, διότι τί ἄλλο ἤμπορεῖ νὰ σημαίνει, ὅταν λέγει ὅτι ὁ Φίλιππος ἐτοποθέτησε φρουράν εἰς τὸ Λέπρεον (σ. 23), διώρισε ἐπιμελητὴν, δηλ. στρατιωτικὸν διοικητὴν, εἰς τὴν Τριφυλίαν τὸν Λάδικον, — ὅχι φυσικὰ τῇ συγκαταθέσει τῆς ἐπαρχίας — καὶ μάλιστα ὅτι συντετῆται τὸ ἡμισυ τῆς δυνάμεώς του, 25.000 ἄνδρας(!), εἰς διαφόρους ἐλληνικὰς πόλεις πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν στασιαστικῶν κινήματων (σ. 54). Ἐπὶ πλέον ὁ ἴδιος γνωρίζει ὅτι εἰς τὴν Πελοπόννησον εἶχε τοποθετηθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου Δάσωνος καὶ ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Ε' ὡς βασιλικὸς διοικητὴς μὲν ἔδραν τὴν Κόρινθον ὁ Ταυρίων. Ἐπὶ Ἀντιγόνου Γονατᾶ δὲ ὑπῆρχεν ἐν εἶδος Γενικοῦ Διοικητοῦ, ἐκπροσώπου τοῦ Μακεδόνος βασιλέως, ἐδρεύοντος πάλιν εἰς τὴν Κόρινθον. Ἀκόμῃ γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν εἰς τὴν Κόρινθον ὑπῆρχον δύο φρουράρχοι ὀνόματι Ἀρχέλαος καὶ Ἀνατόλῳ στρατιωτικῷ διοικητῇ τῆς πόλεως, τοποθετηθεῖς ὑπὸ τοῦ ἰδίου Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, ὁ φιλόσοφος Περσαῖος. Τὴν Κόρινθον μάλιστα οἱ Μακεδόνες ἐθεώρουν ὡς ἓνα κομμάτι τῆς πατρίδος τῶν (Liv. XXXII, 23, 5: Macedones tamquam communem patriam tuebantur). Παρομοία κατάστασις ὑφίστατο καὶ εἰς τὴν Εὐβοίαν καὶ εἰς τινὰς πελοποννησιακὰς πόλεις, εἰς τὰς Μέγαρα, τὴν Ἐπίδαυρον, τὴν Τροιζήναν καὶ τὸ Ἄργος. Ὁμοίως παραδίδεται στρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς Φωκίδος διὰ τὸ ἔτος 216 π.Χ. Ἀλέξανδρός τις (Πολύβ. V, 96, 4: ὁ τεταγμένος ἐπὶ τῆς Φωκίδος ὑπὸ Φιλίππου) καὶ Μακεδόνες φρουράρχοι εἰς πόλεις τῆς Φωκίδος, ὡς Ἰάσων τις τῆς Φανοτέων πόλεως, τοποθετηθεὶς ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ ἀνατόλῳ στρατιωτικῷ διοικητοῦ (Πολύβ., ἐ.ά.). Ἐπὶ πλέον μᾶς εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὸ 208 π.Χ. ὑπάρχει ἀξιωματοῦχος τις Ἡρακλείδης, εἰς τὸν ὅποιον ὁ Φίλιππος Ε' ἐντέλλεται νὰ μὴ προβῇ εἰς εἰσπραξίν τῶν φόρων τοῦ Μαντείου τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Ἀβαίς (IG IX, 1, 78—Syll. II², 552). Γενικῶς ἡ Φωκίς ἦτο τόσον ἐξηρητημένη ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν, ὥστε δὲν διέφερε πολὺ ἀπὸ ἓνα μακεδονικὸν προτεκτοράτον. Ἐξ ἄλλου εἶναι γνωστὸν ὅτι ἀπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου εἶχεν ἐπικρατῆσαι ἡ συνήθεια νὰ ἐγκαθιστοῦν οἱ Μακεδόνες εἰς τὰς ἐλληνικὰς πόλεις ὀλιγαρχικὰ καὶ τυραννικὰ καθεστῶτα (βλ. Πολύβ. II, 41, 10: πλείστον γὰρ δὴ μονάρχους (= τυράννους) οὗτος (= ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς) ἐμπνέει δόξει τοῖς Ἕλλησι. Πρβλ. καὶ Trog. Prol. XXVI), τὰ ποῖα βέβαια δὲν προϋποθέτουν μεγάλην ἐλευθερίαν εἰς τὰς ἐλληνικὰς πόλεις, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ σ. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀπορίας ἄξιον, ἂν καὶ οἱ σύγχρονοι ἱστορικοὶ πολλὰς πόλεις τῆς Νοτίου 'Ελλάδος χαρακτηρίζουν μακεδονικὰς κτήσεις, Besitzungen (βλ. π.χ. Schoch, RE I, 1621. Bengtson, ἐ.ά. 401.407 καὶ Die Strategie, II (1944) 357). Ὅπως βλέπομεν, ὑπῆρχον εἰς τὴν Νότιον Ἑλλάδα κτήσεις τῶν Μακεδόνων καὶ μαρτυροῦνται αὗται. Δυστυχῶς δὲν ἤμποροῦμεν νὰ ἀλλάξωμεν τὴν ἱστορίαν, ὅπως εὐκόλως πράττει ὁ κ. Γυϊόκας.

Τὸ πρόβλημα περὶ τῆς κοσμοκρατορικῆς ἰδέας τῆς Ρώμης δὲν εἶναι τόσον ἀπλοῦν, ὅπως τὸ ἀντιμετωπίζει ὁ σ. καὶ δογματικῶς ἀποφαίνεται. Τοῦτο ἐμελετήθη ἐπισταμένως ἀπὸ τοῦ Mommsen μέχρι σήμερον ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν, οἵτινες κατέληξαν εἰς ὀρισμένα συμπεράσματα. Τοῦ συνιστώμεν νὰ μελετήσῃ τινὰς αὐτῶν, ὡς π.χ. M. Gelzer, Arch. f. Kulturgeschichte 1935, 262 κ.έ., τοῦ ἰδίου Die Anfänge des römischen Weltreiches ἐν Das Reich, Idee und Gestalt (Festschrift F. J. Haller), 1940, 1 κ.έ. A. Heuss, Neue Jahrbücher 1938, 337 κ.έ. H. Haffner, Polit. Dingen im alten Rom. Stud. Ital. di filol. cl. N. σ. 17 (1940) 97 κ.έ. H. E. Stier, Roms Ausstieg zur Vormach im Mittelmeer, Welt als Geschichte 1941, 9 κ.έ.